

บทบาทของศาลในการประกันคุณภาพกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

The Role of Courts in Ensuring the Quality of Criminal Justice

สัจญลักษณ์ ปัญวัฒน์ลิขิต *

บทคัดย่อ

บทบาทของศาลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาทางปฏิบัติในศาลไทย ยังไม่สอดคล้องต้องกันกับหลักกฎหมาย อันทำให้เกิดผลกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหา ในการต่อสู้คดีอาญาอยู่ หากมีการเพิ่มบทบาทของศาลในการตรวจสอบอำนาจดำเนินคดี บทบาทของศาลในการตรวจสอบพยานหลักฐาน และมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทของศาลในการสืบพยาน หรือในการค้นหาความจริงในคดีอาญาแล้ว จะเป็นการปฏิรูปองค์กรศาลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ซึ่งจะมีผลทำให้องค์กรศาลเป็นหลักประกันคุณภาพของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : บทบาทศาล, กระบวนการยุติธรรมทางอาญา, การดำเนินคดีชั้นศาล

Abstract

The role of the court in the criminal justice practice in Thailand might completely conform to the law. As a result impact on the freedom of right of the accused in the criminal case was not certain. If the role of the court to monitor the proceedings and examining the evidence is assured. The

* น.บ.(ธรรมศาสตร์), น.ม.(ธรรมศาสตร์), น.ด.(ธรรมศาสตร์), Certificate in the International Visitor Leadership Program on US..Judicial System, United State of America, ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ. Email: drsanyalux@gmail.com

role of the court in the hearing or in the search for truth in criminal case has to undergo in the criminal justice reform and organization. This will ascertain to rule of law to safeguarding the parties involved in the criminal justice procon

Keywords : Judicial role, Criminal justice, Court proceedings

1. บทนำ

การดำเนินคดีอาญากับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อเสรีภาพของผู้นั้นไม่มากก็น้อย แม้ประมวลกฎหมายวิพิจารณาความอาญาจะมีความเป็นเสรีนิยมเพียงใดก็ตาม ศาลซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งผู้มีบทบาทในการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาจึงต้องดำเนินกระบวนการพิจารณาให้สอดคล้องกับบทบาทดังกล่าว ซึ่งการพิจารณาคดีที่ถูกต้องชอบด้วยกฎหมายและชอบด้วยหลักตรรกศาสตร์นั้น จะทำให้ศาลสามารถคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหาได้ ในขณะที่เดียวกันก็ให้ความเป็นธรรมกับผู้เสียหายได้เช่นกัน

เมื่อเกิดมีการกระทำความผิดอาญาตามที่กฎหมายอาญาได้บัญญัติไว้ การที่จะมีการลงโทษทางอาญา (Punishment) ได้ จะต้องมีการ “ตรวจสอบข้อเท็จจริง” หรือ “กระบวนการค้นหาความจริง” ที่เกิดขึ้นด้วยความชอบธรรม เพื่อที่จะแน่ใจได้ว่ากระบวนการยุติธรรมได้มีการลงโทษผู้กระทำความผิดที่แท้จริง

สำหรับการดำเนินคดีอาญานั้น มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญอยู่ 2 ประการ อันได้แก่

- (1) การหาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ
- (2) การคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพของผู้ถูกดำเนินคดี

การเน้นวัตถุประสงค์อันใด อันหนึ่งมากเกินไป ก็จะมีผลให้การดำเนินคดีถูกกระทบไปด้วย กล่าวคือ หากเน้นวัตถุประสงค์ในเรื่อง การหาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ ก็จะมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกดำเนินคดี แต่หากเน้นในเรื่อง การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกดำเนินคดีมากเกินไป ก็อาจจะมีผลทำให้ไม่สามารถลงโทษผู้กระทำ

ความผิดได้ ดังนั้น การดำเนินคดีอาญาที่ตี จึงต้องผสมผสานกันระหว่างวัตถุประสงค์ทั้งสอง ประการดังกล่าวให้ลงตัว

2. ระบบการดำเนินคดี

กระบวนการในการหาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ ได้มีการพัฒนาเป็นระยะ เวลานานนับแต่กระบวนการที่ไม่มีการแยกหน้าที่ “สอบสวนฟ้องร้อง” ออกจากหน้าที่ “พิจารณาพิพากษา” โดยมีองค์กรเดียวเป็นผู้รับผิดชอบ นอกจากนี้ผู้ถูกกล่าวหาก็ไม่ได้ สิทธิในการต่อสู้ เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน เพราะในระบบนี้ซึ่งเรียกว่า “ระบบไต่สวน” (Inquisitorial System) มุ่งที่จะค้นหาความจริงเอาจากตัวผู้ถูกกล่าวหาเอง โดยต้องการให้ ได้มาซึ่งคำรับสารภาพเพื่อใช้ในการตัดสินคดีลงโทษ

ต่อมาแนวความคิดเสรีนิยม (Liberalism) ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะ หลักการที่เรียกว่า “ข้อสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์” (Presumption of Innocent) ซึ่ง นำไปสู่การดำเนินคดีอาญาที่ให้ความเป็นธรรมยิ่งขึ้น ซึ่งเรียกระบบนี้ว่า “ระบบกล่าวหา” (Accusatorial System) ซึ่งระบบนี้จะมีหลักการที่สำคัญ 2 ประการ กล่าวคือ

(1) การจัดตั้งองค์กรเพื่อทำหน้าที่ “สอบสวน ฟ้องร้อง” แยกออกจากองค์กรที่ ทำหน้าที่ “พิจารณา พิพากษาคดี” เพื่อให้เกิดการตรวจสอบ และคานอำนาจซึ่งกันและกัน (Check and Balance)

(2) การรับรองสิทธิต่างๆ ของผู้ถูกกล่าวหา ตามข้อสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ โดยให้การคุ้มครองสิทธิต่างๆ เพื่อไม่ให้ผู้ถูกกล่าวหาเดือดร้อนเกินสมควร ตลอดจนเปิด โอกาสให้ผู้ถูกกล่าวหาได้ต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ ตามหลักความชอบด้วยกฎหมาย (Due Process)

สำหรับประเทศไทยนั้น การดำเนินคดีอาญาได้ใช้ “ประมวลวิธีพิจารณา ความอาญา” เป็นแม่บทสำคัญในการดำเนินคดีอาญาทั้งหลาย โดยใช้บังคับแก่ผู้ถูกกล่าวหา ทุกประเภท และสำหรับการดำเนินคดีอาญาในทุกประเภทความผิด เว้นแต่จะมีบทบัญญัติ ของกฎหมายกำหนดเป็นพิเศษ

3. ขั้นตอนการดำเนินคดี

การที่จะลงโทษบุคคลทางอาญาได้ นอกจากจะต้องมีบทบัญญัติของกฎหมายกำหนดเป็นความผิดและโทษไว้ ตามหลัก”ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย” แล้วจะต้องมีการตรวจสอบข้อเท็จจริงเพื่อที่จะลงโทษผู้กระทำความผิดอีกด้วย หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการที่จะลงโทษบุคคลใด จะต้องปราศจากข้อสงสัยว่าบุคคลนั้นได้กระทำความผิดจริง (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา227) (In dubio pro reo)

การตรวจสอบข้อเท็จจริงในระบบการดำเนินคดีอาญาปัจจุบัน ซึ่งได้แก่ ระบบกล่าวหาได้ค้ำนึ่งถึงหลักสำคัญ คือ หลักการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจระหว่างองค์กรต่างๆ (Check and Balance Principle) ซึ่งนำไปสู่ขั้นตอนการตรวจสอบข้อเท็จจริง 2 ขั้นตอนคือ

(1) ขั้นตอนการสอบสวนฟ้องร้อง (Pre-trial Stage)

เป็นขั้นตอนการตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยฝ่ายบริหาร ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ได้กำหนดให้มีองค์กรของฝ่ายบริหารที่ทำหน้าที่ในขั้นตอนการสอบสวนฟ้องร้อง ดังนี้

(1.1) การสอบสวน

วัตถุประสงค์ที่สำคัญของการสอบสวน ก็คือ การรวบรวมพยานหลักฐานทุกชนิดเท่าที่สามารถจะทำได้ เพื่อประสงค์จะทราบข้อเท็จจริง และพฤติการณ์ต่างๆ อันเกี่ยวข้องกับความผิด และพิสูจน์ให้เห็นความผิด องค์กรที่ทำหน้าที่สอบสวน ได้แก่ พนักงานสอบสวน ซึ่งได้มีการระบุไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา18

(1.2) การฟ้องร้อง

วัตถุประสงค์ของการฟ้องร้อง ก็คือ เพื่อส่งตัวบุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด หรือผู้ต้องหาเข้าสู่กระบวนการตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยอำนาจตุลาการ เพื่อพิจารณา พิพากษาคดี

แต่อย่างไรก็ตาม การฟ้องร้องต่อบุคคลทางอาญาหรือไม่นั้น กฎหมายกำหนดให้ “องค์กรอัยการ” ทำหน้าที่ในการสั่งคดี กล่าวคือ อัยการจะพิจารณา

พยานหลักฐานในชั้นต้นว่าเพียงพอที่จะลงโทษผู้ต้องหาหรือไม่ ตลอดจนการพิจารณาว่ามีเงื่อนไขให้อำนาจดำเนินคดี หรือพิจารณาพยานหลักฐานดังกล่าวว่า ศาลจะรับฟังหรือไม่ ซึ่งเป็นอำนาจกึ่งตุลาการ (quasi judicial power) นอกจากนั้น อัยการยังมีดุลยพินิจในการที่จะฟ้องผู้ต้องหาหรือไม่ก็ได้

(2) ขั้นตอนการพิจารณา พิพากษาคดี (Trail Stage)

เป็นขั้นตอนการตรวจสอบข้อเท็จจริงในคดีโดยศาล อันเป็นอำนาจโดยเฉพาะของฝ่ายตุลาการ ตามหลักการแบ่งแยกอำนาจ (Separation of Power) อันได้แก่ การตรวจสอบข้อเท็จจริง และการรับฟังพยานหลักฐาน โดยเฉพาะการให้ความคุ้มครองแก่ หลักความชอบด้วยกฎหมายในคดีอาญา (Principle of Legality) ว่าพยานหลักฐานต่างๆ ได้มาชอบหรือไม่ หากได้มาโดยไม่ชอบก็จะไม่รับฟังพยานหลักฐานนั้นๆ ตามหลัก “ผลไม้ของต้นไม้ที่มีพิษ” (Fruit of the poisonous tree) การชี้ขาดในข้อเท็จจริงว่าจำเลยที่ถูกฟ้องได้กระทำความผิดนั้นๆ หรือไม่ และจะลงโทษจำเลยหรือไม่ ตลอดจนการใช้ดุลยพินิจในการกำหนดโทษในกรณีที่พิพากษาลงโทษผู้ต้องหา โดยทั่วไปแล้วเมื่อมีคำพิพากษาของศาลคู่ความก็สามารถอุทธรณ์ หรือฎีกาได้เว้นแต่จะมีข้อห้ามตามกฎหมาย

4. การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหา

ในการดำเนินคดีอาญาแก่บุคคลใด นอกจากจะต้องมีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ตามหลัก Nullum crimen, nulla poena sine lege หรือ No crime no punishment without law แล้ว ซึ่งมีผลทำให้การดำเนินคดีต้องได้รับการคุ้มครองสิทธิด้วยเช่นกันตามหลักที่ว่า “บุคคลได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)

ดังนั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยหลายฉบับ และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา จึงบัญญัติให้การคุ้มครองสิทธิดังกล่าวไว้ ตลอดจนได้บัญญัติให้การคุ้มครองสิทธิของบุคคลในกระบวนการยุติธรรม สิทธิในการได้รับการสอบสวน และการพิจารณาคดี ด้วยความถูกต้องรวดเร็ว และเป็นธรรม เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว ก็ยังได้มีการบัญญัติรับรองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาที่สำคัญเช่น

(1) การจับ การค้น ต้องมีหมาย และเป็นหมายที่ออกโดย องค์กรศาล เพื่อตรวจสอบความจำเป็นการใช้อำนาจของพนักงานสอบสวน

(2) การควบคุมผู้ต้องหา โดยพนักงานสอบสวนต้องได้รับการตรวจสอบถึงความจำเป็นในการควบคุมตัว

(3) การได้รับแจ้งข้อกล่าวหา และการติดต่อญาติหรือผู้ที่ตนไว้วางใจในโอกาสแรกของการถูกจับ

(4) การมีสิทธิได้รับการประกันตัวโดยรวดเร็ว และจะเรียกประกัน หรือหลักประกันเกินกว่าจำเป็นไม่ได้

(5) การได้รับความช่วยเหลือจากรัฐในด้านทนายความ

(6) การมีสิทธิ ที่จะไม่ให้การที่เป็นปฏิปักษ์แก่ตนเอง

ส่วนการให้การคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา ตามหลักสากลนั้น ก็จะมีให้การคุ้มครองเช่นเดียวกัน เช่น

(a) ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789

ปฏิญญาดังนี้มีอยู่ทั้งหมด 17 ข้อ และเป็นเอกสารการรับรองสิทธิที่ได้รับการยอมรับมากที่สุดและมีการกล่าวอ้างถึงอยู่เสมอ

(b) ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ขององค์การสหประชาชาติ

ปฏิญญาดังนี้ได้มีการบัญญัติรับรองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาไว้ในข้อ 10 ซึ่งเป็นการรับรองให้มีการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรมและเปิดเผย

(c) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและทางการเมือง ค.ศ. 1966

ได้มีการบัญญัติรับรองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาไว้ในข้อ 14/3 เพื่อให้การดำเนินคดีโดยรัฐนั้น จำเป็นจะต้องกระทำด้วยความยุติธรรม และมีความสะดวก รวดเร็ว

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าตามหลักสากล และกฎหมายของประเทศไทย ก็ได้มีการรับรองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาไว้เหมือนกัน ทั้งนี้ เนื่องจากการดำเนินคดีอาญานั้น จะมุ่งคุ้มครองผู้ถูกกล่าวหาให้ต้องถูกดำเนินคดีอาญา โดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย และโดยไม่จำเป็น

5. บทบาทของศาลกับการตรวจสอบอำนาจดำเนินคดี

เมื่อมีการยื่นฟ้องคดีอาญาต่อศาล มิใช่ศาลจะมีอำนาจรับคดีไว้พิจารณาพิพากษาได้ทุกเรื่อง หากแต่ศาลต้องตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีของตนเองก่อนว่า มีอำนาจรับคดีนั้นไว้พิจารณาพิพากษาหรือไม่ หรือหลังจากศาลที่รับคดีได้ไว้พิจารณาแล้ว จะมีอำนาจพิจารณาคดีต่อไปจนกระทั่งมีคำพิพากษาได้หรือไม่ ซึ่งการตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีนี้จะต้องกระทำก่อนการกระทำใดๆ ในคดี เพราะว่าเป็นเงื่อนไขที่ต้องพิจารณาก่อน (Prerequisite) ทั้งนี้ศาลจะต้องยกขึ้นวินิจฉัยเองโดยพลการ (ex officio) และต้องตรวจสอบในทุกขั้นตอนของการดำเนินคดี (at every stage) เพราะอำนาจดำเนินคดีเป็นเงื่อนไขของการฟ้องคดี (Prerequisites for Prosecution) และเป็นเงื่อนไขของการพิจารณาพิพากษาคดีด้วย (Prerequisites for Trial)

แต่ในทางปฏิบัติของศาลในการตรวจสอบอำนาจในการดำเนินคดีนี้ มิได้เป็นไปตามหลักการดังกล่าว กรณีจึงเกิดมีคำพิพากษาฎีกา ที่ 1954/2530 ที่ยกฟ้องโจทก์ เป็นต้น ทั้งๆ ที่เงื่อนไขให้อำนาจดำเนินคดีไม่ว่าจะเป็นเรื่องอายุความคำร้องทุกข์ในคดีความผิดอันยอมความได้นั้น ศาลชั้นต้นจะต้องตรวจสอบตั้งแต่ในชั้นตรวจคำฟ้อง ก่อนที่จะมีคำสั่งประทับรับฟ้องไว้พิจารณาแล้ว หรือ กรณีที่คู่ความขอให้ศาลชี้ขาดเบื้องต้นในปัญหาข้อกฎหมาย เรื่อง อำนาจดำเนินคดีตามมาตรา 24 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประกอบ มาตรา 15 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา แต่ศาลกลับสั่งให้ “รอวินิจฉัยพร้อมคำพิพากษา” เช่น คำพิพากษาคดีนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นต้น

ซึ่งกรณีทั้งสองนี้ เป็นตัวอย่างสำคัญในบทบาทศาลที่จะประกันคุณภาพความยุติธรรมของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้เป็นอย่างดี เนื่องจากว่า หากมีการดำเนินคดีและสืบพยานหลักฐานเสร็จสิ้น จนศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาแล้ว หากศาลพิพากษาลงโทษจำเลยแล้ว ต่อมาจำเลยยื่นอุทธรณ์ ฎีกา ทั้งในปัญหาข้อเท็จจริง และปัญหาข้อกฎหมายเรื่องอำนาจดำเนินคดี เช่น คดีขาดอายุความ ต่อมาหากศาลอุทธรณ์ หรือศาลฎีกาเห็นฟ้องด้วย และมีคำพิพากษายกฟ้องเท่ากับว่าจำเลยต้องถูกดำเนินคดีโดยไม่จำเป็น หรือ หากถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีก็จะทำให้เสียเสรีภาพ หรือหากได้รับการประกันตัว ก็จะต้องเดินทางมาศาลตามกำหนดนัดทุกครั้งไป

สำหรับหลักในการตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีในศาลนั้น จะพิจารณาเป็นหัวข้อตามที่จะได้กล่าวต่อไปนี้

5.1 ข้อความคิดว่าด้วยอำนาจดำเนินคดีของศาล

การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดี หมายถึง การที่ศาลตรวจสอบว่าการเริ่มต้นคดีหรือดำเนินคดีต่อไปของศาล จะต้องมีหรือไม่มีข้อเท็จจริง หรือเหตุการณ์ใดๆ ที่ให้หรือตัดอำนาจดำเนินคดีของศาล เช่น สิทธินำคดีอาญามาฟ้องระงับ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 36 หรือไม่

กระบวนการพิจารณาที่สำคัญของศาล คือ การพิจารณา (Trail) และการวินิจฉัย (Adjudication) ซึ่งการวินิจฉัยชี้ขาดคดี แบ่งออกได้เป็น

- (1) การวินิจฉัยชี้ขาดในทางเนื้อหา (Substantive Adjudication)
- (2) การวินิจฉัยชี้ขาดในทางพิจารณา (Formal Adjudication)

การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดี เป็นการดำเนินกระบวนการพิจารณาของศาลที่เป็นการวินิจฉัยชี้ขาดในทางพิจารณาที่ต้องถูกประเมินความชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งเป็นปัญหาที่จะต้องได้รับการพิจารณาก่อนในลำดับการวินิจฉัยปัญหาในคดีอาญา หากศาลไม่พิจารณาคดีให้เป็นไปดังนี้แล้วถือว่าไม่เป็นไปตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนด เป็นการดำเนินกระบวนการพิจารณาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย เพราะขาดพื้นฐานทางวิธีพิจารณารับรอง ต้องมีการเพิกถอนกระบวนการพิจารณาที่ผิดระเบียบต่อไป (มาตรา 27 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประกอบมาตรา 15 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา)

5.2 การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีของศาลต่างประเทศ

สำหรับหัวข้อนี้ จะได้พิจารณาถึงบทบาทของศาลในการตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และประเทศสาธารณรัฐฝรั่งเศส ตามที่จะได้รับพิจารณา ดังนี้

5.2.1 ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีของศาล กระทำใน 2 กรณี กล่าวคือ

- (1) การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีชั้นประทับฟ้อง (Zwischenverfahren) หรือชั้นไต่สวนมูลฟ้องซึ่งมีผู้พิพากษาอาชีพเป็นผู้รับผิดชอบ

(2) การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีในชั้นพิจารณา กล่าวคือ ภายหลังจากศาลสั่งว่าคดีมีมูลแล้ว หากต่อมาปรากฏว่าคดีนั้นมีเงื่อนไขระงับคดี ศาลจะไม่ได้ดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไป ศาลต้องพิพากษายกฟ้อง

5.2.2 ประเทศสาธารณรัฐฝรั่งเศส

การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีของศาล กระทำใน 2 กรณี กล่าวคือ

(1) การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีชั้นประทับฟ้อง ในประเทศฝรั่งเศสจะให้ศาลไต่สวนโดยผู้พิพากษาสอบสวนเป็นผู้ทำหน้าที่ตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีว่า จะสามารถรับฟ้องไว้เพื่อส่งไปยังศาลตัดสินในการพิจารณาคดีได้หรือไม่ คำสั่งของศาลที่ไม่เปิดการสอบสวนและคำสั่งไม่ฟ้องโดยผลของกฎหมาย ก็คือ การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีโดยองค์กรศาลในชั้นประทับฟ้องในประเทศฝรั่งเศส

(2) การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีในชั้นพิจารณา กล่าวคือ หากต่อมามีการพิจารณาคดีแล้ว ศาลก็จะไม่พิจารณาคดีต่อไป หากพบว่าในระหว่างการพิจารณาคดีมีเงื่อนไขในการระงับคดี เช่น กฎหมายนิรโทษกรรมแล้ว ศาลต้องพิพากษายกฟ้อง

5.3 การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีของศาลไทย

อำนาจพิจารณาของศาล สามารถแบ่งได้เป็น อำนาจผู้พิพากษานายเดี่ยว และอำนาจศาล ซึ่งอำนาจศาลเป็นอำนาจในการชี้ขาดเนื้อหาแห่งคดี จึงทำให้การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีซึ่งเป็นการชี้ขาดทางวิธีพิจารณานั้น ตกอยู่กับอำนาจของผู้พิพากษานายเดี่ยว ตามมาตรา 24(2) พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ประกอบ มาตรา 161 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

หน้าที่ในการตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีของศาล นอกจากสามารถตรวจสอบเองโดยพลการแล้ว คู่ความยังสามารถยกขึ้นกล่าวอ้างเพื่อให้ศาลมีคำวินิจฉัยได้ตามมาตรา 24 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประกอบ มาตรา 15 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ในทางปฏิบัติ การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดียังไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน เช่น บางครั้งศาลหยิบยกมาพิจารณาชั้นตรวจคำฟ้อง บางครั้งศาลมิได้ตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีก่อนแต่กลับดำเนินกระบวนการพิจารณาจนสืบพยานหลักฐานแล้วเสร็จ จึงยกเรื่อง

เงื่อนไขให้อำนาจดำเนินคดีมาพิจารณาพร้อมกับคำพิพากษา หรือในบางกรณีหยิบยกขึ้นมาพิจารณาในชั้นศาลฎีกา ว่าคดีของโจทก์ขาดอายุความ พิพากษายกฟ้องโจทก์

5.4 สรุป

บทบาทของศาลในการตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีของต่างประเทศ เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทย พบว่าศาลไทยไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนในการตรวจสอบอำนาจดำเนินคดี เนื่องจากศาลไม่มีแนวความคิด เรื่อง การตรวจสอบอำนาจในการดำเนินคดี ประกอบกับยังไม่มีบทบัญญัติในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่บัญญัติถึง การตรวจสอบอำนาจดำเนินคดีของศาลไว้อย่างชัดเจน

ถึงแม้ว่าจะมีบัญญัติตามมาตรา 24 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประกอบ มาตรา 15 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และ มาตรา 39 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งให้อำนาจศาลในการหยิบยกคดีอาญาขึ้นมาวินิจฉัยได้ก็ตาม แต่ศาลไทยยังคงไม่ใช้กฎหมายดังกล่าว แต่คงนำมาใช้สำหรับการเขียนคำพิพากษา โดยจะไม่ยกเหตุที่เป็นเงื่อนไขระดับคดี และพิพากษายกฟ้องในชั้นพิจารณาดังเช่นของศาลต่างประเทศ

6. บทบาทของศาลในการตรวจสอบพยานหลักฐาน

กระบวนการพิจารณาทางอาญา เน้นหลักการค้นหาความจริง กล่าวคือ ตำรวจ พนักงานอัยการ และศาล ต่างต้องร่วมมือกันในการค้นหาความจริง ทั้งนี้ การค้นหาความจริงดังกล่าวจะสำเร็จได้ย่อมต้องอาศัยพยานหลักฐานเป็นหลัก ซึ่งได้แก่ พยานบุคคล พยานเอกสาร และพยานวัตถุ แต่อย่างไรก็ตาม การที่ศาลจะพิจารณาถึงพยานหลักฐานนั้นๆ ได้จะต้องมีการ “นำสืบถึงพยานหลักฐาน” ในชั้นพิจารณาคดีเสียก่อน

พยานหลักฐานจะเป็นตัวชี้ถึงข้อเท็จจริงในคดีว่า จำเลยเป็นผู้กระทำความผิด หรือเป็นผู้บริสุทธิ์ ทำให้พยานหลักฐานจึงมักตกเป็นเครื่องมือในการพิสูจน์ความผิดของจำเลย ในขณะที่เดียวกันก็จะถูกทำลาย หรือแทรกแซง เพื่อบิดเบือน ข้อเท็จจริงอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งหากพิจารณาดูในคดีเข้าด้วยกัน จะเห็นได้ว่า พยานบุคคลจึงถือเป็นพยานหลักฐานที่สำคัญที่สุดในกระบวนการพิจารณาคดี และมีอยู่มากมาย หลายคดี ที่โจทก์ไม่สามารถนำ

ประจักษ์พยานมาศาลได้ ศาลจึงพิพากษายกฟ้อง และก็มีอยู่เช่นเดียวกันที่ มีการปรุงแต่งพยานบุคคล เพื่อที่จะทำให้ศาลเชื่อว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดและศาลพิพากษาลงโทษ เช่น คดีเชอร์รี่ แอน ดันแคน ซึ่งนำไปสู่การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทยครั้งใหญ่ ครั้งหนึ่ง

สำหรับบทบาทของศาลในการตรวจสอบพยานหลักฐานขอแยกพิจารณาออกเป็นหัวข้อ ดังนี้

6.1 บทบาทของศาลในต่างประเทศ

สำหรับหัวข้อนี้จะขอแยกพิจารณาออกเป็น 2 กลุ่มประเทศ กล่าวคือ

6.1.1 ประเทศในกลุ่มคอมมอนลอว์ คือ อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา

สำหรับประเทศอังกฤษ จะมีหลักการสำคัญ บัญญัติรับรองไว้ใน The Criminal Justice Act ส่วนของประเทศสหรัฐอเมริกา จะบัญญัติรับรองไว้ใน The Federal Rules of evidence ซึ่งจะมีหลักการตัดพยานอันได้มาโดยมิชอบ เป็นหลักการสำคัญ

6.1.2 ประเทศในกลุ่มซีวิลลอว์ คือ ประเทศฝรั่งเศส และประเทศเยอรมัน

สำหรับประเทศฝรั่งเศส การดำเนินคดีและการพิสูจน์พยานหลักฐานทั่วไปเป็นไปตามกฎหมายวิธีพิจารณาความ ส่วนการรับฟังพยานหลักฐานจะเป็นดุลพินิจของศาลว่าจะรับฟังพยานหลักฐานดังกล่าวหรือไม่

ส่วนของประเทศเยอรมัน ศาลจะมีบทบาทอย่างสูงในการเสาะหาพยานหลักฐานในคดี และกำกับกระบวนการพิจารณาความ โดยมีลักษณะเฉพาะที่สำคัญ คือ ก่อนการพิจารณาคดีผู้พิพากษาต้องเตรียมคดีล่วงหน้า โดยตรวจเอกสารทั้งหมด พิเคราะห์ว่า พยานหลักฐานชิ้นใด รับฟังได้ รับฟังไม่ได้ จากนั้นจะรับพยานหลักฐานเฉพาะที่รับฟังได้ เข้าสู่สำนวน และเมื่อพิจารณาคดีเสร็จ ผู้พิพากษาคณะเดียวกันนั้น ก็จะวินิจฉัยชี้แจงนำพยานหลักฐาน และพิพากษาคดีเองโดยที่ไม่มีคณะลูกขุนช่วยในการวินิจฉัยข้อเท็จจริง

หลักกฎหมายเยอรมัน ถือว่า ผู้พิพากษาเป็นผู้ค้นหาข้อเท็จจริงในคดี และศาลสามารถรับฟังพยานหลักฐานได้ทุกประเภท เว้นแต่พยานหลักฐานที่ไม่เกี่ยวกับคดี

6.2 บทบาทของศาลไทย

สำหรับบทบาทของศาลไทยในการตรวจสอบพยานหลักฐานนั้น ในส่วนของรับการรับฟังพยานหลักฐาน เป็นดุลพินิจของศาลที่จะรับฟังหรือไม่ก็ได้ โดยพิจารณาจากปัจจัยต่างๆ เช่น ความน่าเชื่อถือของพยานหลักฐาน ความเกี่ยวข้องกับคดี โดยใช้หลักการตาม มาตรา 226 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 86 วรรคสอง เป็นเครื่องมือในการใช้ดุลพินิจของศาล ในการพิจารณาว่าสมควรที่จะรับฟังพยานหลักฐานประเภทดังกล่าวหรือไม่

ในทางปฏิบัติ ศาลไทยมักจะรับฟังพยานหลักฐานทุกประเภท โดยให้มีการนำสืบพยานหลักฐานเข้าสู่สำนวนความเสียหายก่อน แล้วค่อยใช้ดุลพินิจกลั่นกรองพยานหลักฐานอีกครั้งหนึ่งตอนที่จะมีคำพิพากษา และอีกประการหนึ่งก็คือ หากศาลมีคำสั่งไม่รับฟังพยานหลักฐานขึ้นใดแล้ว จะถือว่าเป็น “คำสั่งระหว่างพิจารณา” คู่ความอาจคัดค้านและใช้สิทธิโต้แย้งคำสั่งไว้เพื่ออุทธรณ์เมื่อมีคำพิพากษาแล้ว และหากต่อมาศาลอุทธรณ์มีคำสั่งว่า “ที่ศาลชั้นต้นไม่รับฟังพยานหลักฐานนั้นไว้ เป็นคำสั่งที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย” ศาลอุทธรณ์ต้องย้อนสำนวนมาให้ศาลชั้นต้นสืบพยานในประเด็นที่ศาลชั้นต้นได้สั่งตัดพยานนั้นจึงเป็นการเสียเวลาโดยใช่เหตุ ทำให้ศาลชั้นต้นมักจะใช้ดุลพินิจรับฟังพยานหลักฐานทุกประเภทไว้ก่อน

ในส่วนต่อไปนี้จะขอพิจารณาบทบาทของศาลไทย ในการตรวจสอบพยานหลักฐานในการดำเนินคดีอาญา โดยขอแยกพิจารณาออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ

6.2.1 การตรวจสอบพยานหลักฐานในชั้นก่อนฟ้องคดี

การรวบรวมพยานหลักฐานในชั้นก่อนฟ้องคดีนี้ เป็นหน้าที่โดยตรงของตำรวจโดยที่พนักงานอัยการ ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยแต่ประการใด หากคงมีเพียงแค่ว่าขอให้ตำรวจ ในฐานะพนักงานสอบสวน ได้ทำการสอบสวนเพิ่มเติมในบางประเด็นเท่านั้น ทำให้พนักงานอัยการซึ่งเป็น “ผู้สั่งคดี” อันทำหน้าที่ในฐานะกึ่งตุลาการ (quasi judicial power) ไม่สามารถสอบถามพยานบุคคล ตรวจสอบพยานหลักฐานต่างๆ หรือแสวงหาพยานหลักฐานด้วยตัวเองได้ เพียงแต่พิจารณาพยานหลักฐานจากสำนวนการสอบสวนของตำรวจเท่านั้น ซึ่งอาจเกิดความผิดพลาดในการสั่งคดีได้เช่นกัน

ส่วนศาลก็จะไม่สามารถตรวจสอบพยานหลักฐานของตำรวจในชั้นนี้ ทำให้ศาลไม่อาจทราบได้ว่า พยานหลักฐานที่ตำรวจนำเข้าสู่สำนวนการสอบสวนนั้นจะถูกต้อง ชอบธรรมและเกิดความเป็นธรรมในการดำเนินคดีแก่ผู้ถูกกล่าวหาในคดีหรือไม่ หรืออีกทางหนึ่งหากตำรวจไม่แสวงหาพยานหลักฐานที่สามารถพิสูจน์ความผิดของผู้กล่าวหาได้แล้ว ก็จะทำให้เกิดกรณี “สำนวนอ่อน” อันจะทำให้พนักงานอัยการสั่งไม่ฟ้องคดีเช่นกัน

สำหรับในชั้นก่อนฟ้องคดีนี้ ก็มีกรณีที่ศาลมีบทบาทสำคัญอยู่กรณีหนึ่งก็คือ “การออกหมายจับ” กล่าวคือ หมายจับ องค์กรศาลเป็นผู้มีอำนาจออกหมายจับ ซึ่งตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา จะต้องมีการร้องขอ ซึ่งตาม มาตรา 59/1 ก่อนออกหมายจะต้องปรากฏพยานหลักฐานตามสมควรที่ทำให้ศาลเชื่อ โดยเหตุแห่งการออกหมายจับก็เป็นไปตาม มาตรา 66 กรณีตัวอย่างที่ทำให้เห็นบทบาทของศาลในกรณีนี้ เช่น กรณีที่หนึ่ง คดีนายสุนัย มโนมัยอุดม ซึ่งศาลชั้นต้นออกหมายจับ ในขณะที่ผู้ถูกกล่าวหาไม่มีตำแหน่งถึงอธิบดีกรมสอบสวนคดีพิเศษและเป็นความผิดฐานหมิ่นประมาทเท่านั้น กรณีที่สอง คือ กรณีที่ศาลอาญาออกหมายจับ 9 แกนนำพันธมิตร ในข้อหาที่ร้ายแรง กล่าวคือ ข้อหาทกฏ ฯลฯ

โดยทั้งสองกรณีที่ศาลชั้นต้นได้ออกหมายจับ แต่ต่อมาศาลอุทธรณ์ ได้มีคำสั่งเพิกถอนหมายจับในเวลาต่อมา ซึ่งทำให้เห็นได้ว่าเกิดบทบาทที่ขัดแย้งกันหรือไม่ ระหว่างการใช้ดุลพินิจในการออกหมายจับของศาลชั้นต้น และศาลอุทธรณ์

6.2.2 การตรวจสอบพยานหลักฐานในชั้นพิจารณาคดี

ปัจจุบันรูปแบบการดำเนินคดีอาญาในศาลกำหนดให้เป็นระบบการนั่งพิจารณาคดีต่อเนื่อง โดยมุ่งให้กระบวนการในการพิจารณารับฟังพยานหลักฐานแห่งคดีเป็นไปโดยการร่วมรับรู้อย่างแจ่มชัด และเกิดความรวดเร็วในการพิจารณาคดี ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาจึงได้บัญญัติให้มี “กระบวนการเปิดเผยพยานหลักฐานก่อนการสืบพยาน” โดยบัญญัติให้สิทธิแก่คู่ความไว้ตาม มาตรา 173/1 และ มาตรา 173/2

ตามบทบัญญัติดังกล่าว เป็นการให้สิทธิแก่คู่ความในการรับทราบพยานหลักฐานในชั้นก่อนพิจารณาสืบพยานในศาลชั้นต้น ทั้งนี้ เพื่อให้กระบวนการค้นหาความจริงมีประสิทธิภาพ และเป็นประโยชน์ในการพิจารณาคดีทั้งต่อ ศาล และต่อคู่ความด้วย โดยมีวัตถุประสงค์ในการแก้ปัญหาการสืบพยานที่ล่าช้าในการดำเนินกระบวนการ

พิจารณาคดีในศาล เพื่อรักษาสิทธิของคู่ความ โดยเฉพาะจำเลยที่จะต้องได้รับการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่องและเป็นธรรม

จากบทบัญญัติทั้งสองนี้ ได้กำหนดกระบวนการเปิดเผยพยานหลักฐานเป็นพิเศษนอกเหนือจากการเปิดเผยข้อเท็จจริงในคดีอาญาโดยปกติ ที่มีการเปิดเผยตามคำฟ้องของโจทก์ซึ่งถือเป็นกฎเกณฑ์ว่าด้วยการยื่นพยานหลักฐาน ในกรณีที่ศาลกำหนดให้มีวันตรวจพยานหลักฐานก่อนกำหนดวันนัดสืบพยาน โดยกระบวนการนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับแนวความคิดในการเปิดเผยข้อเท็จจริงในคดีอาญาของประเทศสหรัฐอเมริกา

กระบวนการเปิดเผยพยานหลักฐานนี้ เนื่องมาจากประเทศสหรัฐอเมริกานั้น ระบบการดำเนินคดีอาญาในชั้นศาลเป็นระบบต่อสู้ระหว่างคู่ความ (Adversarial System) ที่มีการปกปิดพยานหลักฐานของฝ่ายอัยการ อันก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในการต่อสู้คดีของจำเลยการเปิดเผยพยานหลักฐานจึงเป็นสิ่งที่ต้องกระทำ ตามหลัก Disclosure

ในขณะที่มาตรการเปิดเผยพยานหลักฐานในคดีอาญาของไทยนั้น ตามที่ได้มีการบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในชั้นศาลของไทยจะพิจารณาได้ว่าเป็นระบบตรวจสอบเท็จเท็จจริง (Non Adversarial System) เช่นเดียวกันกับการดำเนินคดีอาญาในประเทศฝรั่งเศส และประเทศเยอรมัน

ตามบทบัญญัติใน มาตรา 173/1 วรรค 3 และมาตรา 228 ก็มีหน้าที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัวเองอันอาจจะกระทบต่อสิทธิของจำเลยในการต่อสู้คดีเช่นกัน กล่าวคือ กำหนดให้ศาลต้องอนุญาตจำเลย จึงจะนำเสนอพยานหลักฐานนั้นได้ อันขัดกับหลักการสืบพยานเพิ่มเติมของศาลและเป็นการขัดต่อสิทธิของจำเลยในการต่อสู้คดีและขัดต่อหลักการค้นหาความจริงในคดีอาญาในระบบ Civil law ที่ศาลมีหน้าที่ในการตรวจสอบค้นหาความจริงโดยไม่วางเฉย

6.3 สรุป

บทบาทของศาลในการตรวจสอบพยานหลักฐานนั้น ถือได้ว่าเป็นหลักประกันคุณภาพของการดำเนินคดีอาญาตั้งแต่เริ่มต้นเลยก็ว่าได้ เนื่องจากการที่ศาลใช้ดุลพินิจในการตรวจสอบพยานหลักฐานก่อนที่จะออกหมายจับบุคคลใด ก็เพื่อที่จะให้พนักงานสอบสวนทำการรวบรวมพยานหลักฐานให้ถูกต้อง และมีความสมบูรณ์เสียก่อน จึง

จะมาขออนุมัติหมายจับทั้งยังเป็นกำหนดบทบาทว่า “ศาลมิใช่ตรายางในการทำหมายจับ” โดยไม่พิจารณา ข้อหาตลอดจนพยานหลักฐานให้รอบครอบเสียก่อน มิฉะนั้น ศาลก็จะกลายเป็นเครื่องมือของตำรวจในการออกหมายจับโดยอาจจะยังไม่มีพยานหลักฐานครบถ้วน หรือเพียงพอที่จะส่งต่อไปยังพนักงานอัยการในการสั่งฟ้องคดีผู้ถูกกล่าวหาได้ เพียงเพื่อต้องการตัวผู้ถูกกล่าวหามาควบคุมตัวไว้ เพื่อดำเนินการแสวงหาพยานหลักฐานจากตัวผู้ถูกกล่าวหาเสียเอง

ส่วนบทบาทของศาลในการตรวจสอบพยานหลักฐาน ในชั้นพิจารณาคดีนั้นศาลจะต้องมีบทบาทในการตรวจสอบพยานหลักฐานของคู่ความ ก่อนที่จะมีการสืบพยานว่าพยานหลักฐานใดรับฟังได้ หรือรับฟังไม่ได้ และจะต้องอนุญาตทุกกรณีที่ฝ่ายจำเลยร้องขอระบุพยานเพิ่มเติม ตาม มาตรา 173/1 วรรค 3 ทั้งนี้ เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของจำเลยในการต่อสู้คดีและเป็นหลักประกันความยุติธรรมของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

7. บทบาทของศาลในการสืบพยาน

สำหรับการสืบพยานหลักฐานในชั้นศาลนั้น จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

7.1 ระบบกล่าวหา (Accusatorial System) กล่าวคือ ศาลมีบทบาทจำกัด เป็นเพียงผู้ตัดสินคดีเท่านั้น ไม่มีอำนาจในการสืบพยานเพิ่มเติม หรือช่วยคู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดแสวงหาพยานหลักฐาน การดำเนินกระบวนการพิจารณามีหลักเกณฑ์ รายละเอียดมาก ทำให้ศาลใช้ดุลพินิจได้น้อยมาก คู่ความทั้งสองฝ่ายมีบทบาทสำคัญเป็นคู่ต่อสู้กัน (Accusatorial System) ศาลจะไม่ช่วยโจทก์ในการตรวจสอบ หรือแสวงหาพยานหลักฐานลงโทษจำเลย และจะพิพากษายกฟ้องโจทก์หากโจทก์นำสืบพยานหลักฐานได้ไม่ชัดแจ้ง หรือยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้แก่จำเลย

7.2 ระบบกล่าวหา (Inquisitorial System) กล่าวคือ ศาลเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพิจารณาคดี ศาลมีอำนาจที่จะสืบพยานเพิ่มเติม หรือดสืบพยาน ทั้งนี้ เพื่อค้นหาให้ได้ข้อเท็จจริงมากที่สุด การกำหนดระเบียบวิธีการสืบพยานมีน้อย มักจะไม่มีหลักเกณฑ์ในการสืบพยานที่เคร่งครัด โดยเฉพาะไม่มีบทบาทต่อพยานที่เด็ดขาด แต่จะเปิด

โอกาสให้มีการนำเสนอพยานหลักฐานทุกชนิดต่อศาล โจทก์มีบทบาทในการสืบพยานน้อยมาก เป็นเพียงผู้ช่วยเหลือศาลในการค้นหาความจริงโดยพยานหลักฐานเท่านั้น จำเลยมีหน้าที่ต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองให้ชัดเจน พยานหลักฐานของฝ่ายจำเลยก็สามารถลงโทษจำเลยได้

7.3 ระบบผสม (Mixed System) กล่าวคือ เป็นการนำหลักการสำคัญของระบบกล่าวหา และระบบไต่สวน มาผสมผสานกัน อาจกล่าวได้ว่าการดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยเป็นแบบผสม ซึ่งจะพิจารณาได้ดังนี้

(1) ระบบการดำเนินคดีเป็นระบบกล่าวหา เพราะว่า

(1.1) มีการแยกองค์กรที่ทำหน้าที่ “สอบสวน/ฟ้องร้อง” คือ พนักงานสอบสวนและ พนักงานอัยการ ออกจากองค์กรที่ทำหน้าที่ “พิจารณาพิพากษา” คือ ศาล

(1.2) มีการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ ของผู้ถูกกล่าวหา

(2) ระบบการฟ้องคดีเป็นระบบผสม เพราะว่า

(2.1) อัยการทำหน้าที่หลักในการฟ้องคดี (State Prosecution)

(2.2) ผู้เสียหายก็สามารถฟ้องคดีได้ (Private Prosecution)

(3) ระบบการค้นหาความจริงเป็นระบบตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยศาลเพราะ

(3.1) ศาลทำหน้าที่ในการสืบพยาน

(3.2) ศาลสามารถสืบพยานเพิ่มเติม และงดสืบพยานได้

แต่ในทางปฏิบัติ ศาลจะวางตนเป็นกลาง และปล่อยให้ทำหน้าที่ของคู่ความในการนำเสนอพยานหลักฐานต่อศาล และต่อสู้กันในคดีเหมือนเช่นระบบกล่าวหา

7.4 บทบาทศาลในการสืบพยานในคดีอาญาทั่วไป

ตามที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อ 7.3 ว่าการดำเนินคดีอาญาของประเทศไทยนั้นเป็นระบบผสม เนื่องจากการแยกองค์กรที่ทำหน้าที่ “สอบสวน/ฟ้องร้อง” คือ พนักงานสอบสวนและพนักงานอัยการ ออกจากองค์กรที่ทำหน้าที่ “พิจารณาพิพากษา” คือ ศาล มีการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ ของผู้ถูกกล่าวหา ส่วนระบบการฟ้องคดีก็เป็นระบบผสม เพราะว่า

อัยการทำหน้าที่หลักในการฟ้องคดี (State Prosecution) ในขณะที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็ให้สิทธิผู้เสียหายสามารถฟ้องคดีได้ (Private Prosecution)

เมื่อมีการยื่นฟ้องคดีอาญาต่อศาล ภายหลังจากศาลประทับรับฟ้องแล้ว ศาลก็จะเริ่มให้มีการสืบพยาน โดยในคดีอาญาทุกคดี โจทก์จะต้องนำสืบพยานหลักฐานก่อนเสมอ ตามหลักเรื่อง “หน้าที่นำสืบในคดีอาญา” และฝ่ายจำเลยจึงนำพยานหลักฐานเข้าสืบเมื่อเสร็จสิ้นการนำสืบพยานหลักฐานแล้ว ศาลก็พิพากษาคดี

ในการนำสืบพยานหลักฐานของคู่ความในคดีอาญานั้น ในทางปฏิบัติศาลจะวางตนเป็นกลาง ปล่อยให้คู่ความนำสืบด้วยการซักถาม ถามค้าน และถามติง โดยศาลจะไม่ช่วยเหลือในการสืบพยานแต่ประการใด ถึงแม้ศาลจะเกิดความสงสัยในพยานที่คู่ความนำมาสืบในชั้นพิจารณาก็ตาม หรือหากโจทก์นำสืบพยานหลักฐานแล้ว ศาลเกิดความสงสัยในข้อเท็จจริง ศาลก็จะไม่สอบถามให้เกิดความกระจ่างแจ้ง คงปล่อยให้เป็นที่ของโจทก์ที่จะต้องนำสืบเอง ซึ่งหากพิจารณาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 229 ที่ บัญญัติให้ศาลเป็นผู้สืบพยาน และบทบัญญัติตามมาตรา 228 ที่ให้ศาลมีอำนาจสืบพยานเพิ่มเติมได้แล้ว ก็พบว่าหลักกฎหมายที่ปรากฏอยู่และวิธีปฏิบัติในการสืบพยานในชั้นพิจารณาของศาลนั้นไม่สอดคล้องกัน โดยเหตุผลที่ศาลหยิบยกขึ้นมากล่าวอ้างคือ หากศาลดำเนินการถามพยานเองแล้ว อาจจะทำให้เกิดการได้เปรียบ หรือเสียเปรียบในการต่อสู้คดีกัน และเกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นซึ่งแท้ที่จริงการถามพยานเองนั้น อาจจะทำให้ข้อเท็จจริงบางประการ กระจ่างแจ้งชัดขึ้น

7.5 บทบาทศาลในการสืบพยานคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

การดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้น เริ่มขึ้นจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 โดยมี พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542 เป็นกฎหมายลูกในการบังคับใช้ต่อมาเมื่อเกิดเหตุการณ์ปฏิวัติ ก็มีการบัญญัติรับรองการดำเนินคดีอาญาผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองไว้ใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 เช่นกัน

ลักษณะวิธีพิจารณาคดีที่ใช้สำหรับการดำเนินคดีนั้น ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ใช้ระบบไต่สวน เต็มรูปแบบ ไม่ใช่ระบบผสมดังเช่นคดีอาญาทั่วไป ซึ่งมีลักษณะสำคัญที่ควรพิจารณา คือ

(1) จำเลยเป็นกรรมในคดี หมายถึง การที่จำเลยถูกพิพากษาเบื้องต้นแล้วว่ามีมูลความผิด จำเลยต้องต่อสู้คดีกับศาล พยานจำเลยนำมาลงโทษจำเลยได้

(2) จำเลยถูกพิพากษาเบื้องต้นว่า “มีความผิด” หมายถึง จำเลยต้องผ่านการชี้มูลความผิด โดยคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติก่อน เสมือนเป็นการให้ศาลชั้นต้นทำการพิจารณาพิพากษาคดีก่อนนั่นเอง

(3) ศาลทำหน้าที่เป็นทนายความโจทก์และจำเลย หมายถึง ศาลจะเป็นผู้ทำการถามพยานด้วยตนเอง โดยศาลจะแจ้งให้พยานได้ทราบประเด็น และข้อเท็จจริงที่จะทำการไต่สวน แล้วจึงให้พยานบุคคลดังกล่าวเบิกความในข้อนั้นด้วยวิธีการแถลงด้วยตนเอง ซึ่งได้แก่การเล่าเรื่องให้ศาลฟัง หรือโดยการตอบคำถามของศาลก็ได้ จะเห็นได้ว่า ศาลจะต้องทำหน้าที่โดยตรงในการสืบพยาน ไม่ใช่ปล่อยให้ฝ่ายโจทก์ จำเลยเป็นผู้สืบพยานอย่างเดียว

(4) ศาลมีดุลพินิจอย่างกว้างขวางในการสืบพยานละรับฟังข้อเท็จจริง หมายถึง ศาลมีอำนาจสืบพยานนอกเหนือจากสำนวนคดีของคณะกรรมการ ป.ป.ช. และมีดุลพินิจในการรับฟังพยานหลักฐานอย่างกว้างขวางมากกว่าคดีอาญาโดยทั่วไป

(5) ไม่มีหลักการยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้แก่จำเลย หมายถึง ศาลต้องค้นหาความจริงว่าจำเลยกระทำความผิดจริงหรือไม่ ในขณะที่เดียวกันจำเลยก็จะต้องพยายามนำสืบพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองให้ได้เช่นเดียวกัน

(6) โจทก์ไม่มีภาระการพิสูจน์ความผิดของจำเลย หมายถึง ในการดำเนินคดีศาลจะคือตามข้อเท็จจริงที่มีการสืบพยานกัน โจทก์ (อัยการสูงสุด) แทบไม่มีบทบาทใดๆในการนำเสนอพยานหลักฐานดังเช่นในคดีอาญาทั่วไป

(7) จำเลยมีหน้าที่พิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน หมายถึง จำเลยจะต้องนำสืบพยานหลักฐานของตน ให้มีความหนักแน่นกว่าพยานหลักฐานของฝ่ายโจทก์ถึงขั้นที่ว่าจำเลยมิได้กระทำความผิดตามฟ้อง หรือมีเหตุตามกฎหมายที่จำเลยไม่ต้องรับโทษ

(8) พยานหลักฐานของฝ่ายจำเลย สามารถนำมาลงโทษจำเลยได้ หมายถึง พยานหลักฐานที่โจทก์ และจำเลย นำสืบในชั้นศาล ถือว่าเป็น “พยานศาล” ทั้งหมด โดยศาลจะเป็นผู้ทำหน้าที่ไต่สวน และค้นหาความจริง

7.6 สรุป

บทบาทของศาลในการสืบพยานในคดีอาญาทั่วไป ก็มีความแตกต่างจากบทบาทศาลในการสืบพยานในคดีอาญานักการเมือง โดยทั่วไปจะสามารถปรับเปลี่ยนบทบาทของศาล ให้มีการสอบถามพยานโดยตรงได้หรือไม่ หรือเพิ่มบทบาทในการแสวงหาพยานหลักฐานในชั้นพิจารณา เพื่อให้ข้อเท็จจริงในคดีอาญากระจ่างได้หรือไม่ อาจจะมีถึงเวลาในการเปลี่ยนแปลงบทบาทของศาลให้เป็นผู้ทำหน้าที่ไต่สวนพยานในคดีอาญาดังเช่นคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งอาจจะนำไปสู่หลักประกันความยุติธรรมทางอาญา โดยจะไม่มีกรรมาธิการในกรณีที่เกิดข้อพิพาทที่ไม่สามารถนำสืบพยานหลักฐานให้ศาลเชื่อโดยปราศจากความสงสัย

8. บทสรุป

ตามที่ได้ทำการวิเคราะห์ถึงการดำเนินการตรวจสอบอำนาจฟ้องร้อง ดำเนินคดีในชั้นเจ้าพนักงานโดยศาลนั้น ก็เพื่อต้องการให้คู่ความในคดีเกิดความเสมอภาคกันและไม่เลือกปฏิบัติในการต่อสู้คดีอาญา (Fair Trial) โดยจำเป็นต้องมีการเริ่มตรวจสอบตั้งแต่ชั้นแจ้งข้อหา ทั้งนี้ก็เพื่อให้กระบวนการพิจารณาตั้งแต่ชั้นเจ้าพนักงานตำรวจและพนักงานอัยการเกิดความชอบธรรมในการนำคดีอาญาขึ้นสู่การพิจารณาของศาล

สำหรับบทบาทของศาลในการประกันคุณภาพของกระบวนการยุติธรรมทางอาญามาแล้วดังกล่าวข้างต้นในแต่ละหัวข้อนั้น จะพบว่าหลักกฎหมายและแนวทางปฏิบัติในศาลไทย ยังไม่สอดคล้องต้องกัน อันทำให้เกิดผลกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหาในการต่อสู้คดีอาญาอยู่ไม่น้อย หากมีการเพิ่มบทบาทของศาลในการตรวจสอบอำนาจดำเนินคดี บทบาทของศาลในการตรวจสอบพยานหลักฐาน และมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทของศาลในการสืบพยาน หรือในการค้นหาความจริงในคดีอาญาแล้ว สิ่งเหล่านี้จะเป็นการปฏิรูปองค์กรศาลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ซึ่งจะมีผลทำให้องค์กรศาลเป็นหลักประกันคุณภาพของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้

แต่อย่างไรก็ตาม ศาลไม่อาจเป็นเพียงองค์กรเดียวที่จะประกันความยุติธรรมให้แก่ประชาชนได้ ทั้งนี้ จะต้องได้รับความร่วมมือจากพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ หรือแม้แต่นายความ ในการขับเคลื่อนภาพรวมของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของประเทศไทยให้มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศ และนานาชาติต่อไป

บรรณานุกรม

- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2543). *กระบวนการยุติธรรมบนเส้นทางของการเปลี่ยนแปลง*, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- คณิต ฅ นคร. (2540). *บนเส้นทางแห่งหลักนิติธรรม*, รวมบทความทางวิชาการเนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการของ ศาสตราจารย์ ดร. คณิต ฅ นคร, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานอัยการสูงสุด.
- สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล.(2545). *คำอธิบายการดำเนินคดีผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง*, กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน.
- สุกัลยา ตรีเนตร. (2551). *“ศาลกับการตรวจสอบอำนาจดำเนินคดี”* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Bajrakityabha Mahidol. (2005). “Towards Equal Justice : Protection of the Rights of the Accused in the Thai Criminal Justice Process A Comparison with France and The United States” (Ph.D. dissertation, Cornell University).
- George T. Felkenes .(1973). *The Criminal Justice System* (Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall, Inc.